

КУЛЬЧИЦЬКИЙ В. І.

Національний авіаційний університет

АБРЕВІАЦІЯ І ТЕЛЕСКОПІЯ, ЇХНЄ МІСЦЕ У СИСТЕМІ ДЕРИВАЦІЙНИХ СПОСОБІВ НОМІНАЦІЇ ТА СПЕЦИФІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

У статті досліджується система словотворення сучасної німецької мови у структурно-семантичному, функціональному, номінативному та комунікативному вимірі шляхом аналізу новоутворених похідних слів, не зафіксованих словниками, а також словотвірні одиниці з прозорою семантикою, що позбавлені лексикологічних нашарувань.

Ключові слова: словотвір, новотвори, номінація, комунікація, функція, модель, семантична категорія, текстотворення.

В статье исследована система словообразования современного немецкого языка в структурно-семантическом, функциональном, номинативном и коммуникативном измерении путем новообразованных производных слов, не зафиксированных словарями, а также словообразовательных единиц с прозрачной семантикой, лишенных лексикологических наслоений.

Ключевые слова: словообразование, новообразования, номинативная, коммуникация, функция, модель, семантическая категория, текстообразование.

In the article the word-formation system of the Modern German language in structural and semantic, functional, nominative and communicative dimensions is investigated by means of innovative derivatives, not recorded in the dictionaries. In addition, the system of word-formational units with pellucid semantics, lacking in lexicological layers.

Key words: word-formation, word innovations, nomination, communication, function, model, semantic category, text-formation.

Актуальність цього дослідження визначається відсутністю комплексного аналізу нагромадженого теоретичного та практичного доробку в теорії словотвору сучасної німецької мови з урахуванням номінативних і комунікативних аспектів функціонування мовних одиниць, динамічного аспекту синхронного словотворення та процесів авторського і okazіонального творення нових словотвірних одиниць.

Метою статті є висвітлення номінативних та комунікативних функцій німецького словотворення в процесах мовленнєвої діяльності.

Об'єктом дослідження є словотвірна система сучасної німецької мови у всьому розмаїтті її способів і моделей та в розрізі всіх частин мови.

Предмет статті – новотвори, okazіональні та авторські слова, не зафіксовані словниками сучасної німецької мови в розрізі всіх частин мови, способів та моделей словотворення, що відображають активні і динамічні аспекти функціонування словотворчих процесів.

Абревіація належить до числа продуктивних способів словотворення сучасної німецької мови [1:3; 2:142]. Результатом скорочення є різнопланові одиниці, що не завжди вписуються в рамки класичних дефініцій, які знаходимо у фаховій літературі. У лінгвістичних працях абревіація зазвичай подається окремо, або як види скорочень. Зокрема, серед складених слів можна виявити компоненти, які є скороченнями довших лексем, наприклад: *der Ölzweig* ← *der Ölbaumzweig*. Трапляються також приклади, в яких процес скорочення відбувається не в першій, а другій частині складеного слова, наприклад: *der Briefsteller* ← *der Briefschriststeller*, *der Vietnamfilm* ← *der Vietnamspielfilm*.

Кількість абревіатур постійно зростає у зв'язку з різким збільшенням потоку інформації, розширенням впливу засобів масової комунікації, розвитком науки і техніки, торгівлі, реклами, активізацією адміністративної і політичної діяльності, необхідністю заміни описових номінацій, термінотворення. Досить уважно подивитись довкола, щоб переконатись, наскільки глибоко увійшла абревіація в повсякденне життя кожного з нас. Але донедавна мало місце певне недооцінювання цього способу словотворення і, як наслідок, недостатня увага до його вивчення. Ще й зараз абревіації, здебільшого, відводиться другорядна роль. Такий стан справ поліпшують спеціальні дослідження [1; 3:167–169], у яких не лише здійснено детальну структурно-семантичну класифікацію складноскорочених слів, а й показано істотні розходження між ними, встановлено функціональну самобутність цього типу похідних лексичних одиниць.

Визначна роль у розвитку абревіації належить словоскладанню, бо поява великої кількості абревіатур – це своєрідна реакція на композиційне ускладнення словоскладання. Зростаюча конкретизація значення термінологічної лексики спричинює своєрідний “компаративний вибух”, різке зростання кількості складних багатоконпонентних термінів. Цій тенденції, яку важко поєднати з істотними неодмінними якостями терміна – лаконічністю та точністю, – протистоїть, урівноважуючи її, така компактна форма лексемного “скорочення” як абревіація. Тому і в мові вчених чи фахівців, і в окремих терміносистемах [4:78–87; 5], і й у текстах масової комунікації все чіткішою є тенденція до розвитку абревіатурної лексики на ґрунті “відносно узуальних” або узуальних композитів та словосполучень – назв міжнародних чи національних організацій, закладів, офіційних установ, країн, партій, політичних, військових, економічних союзів тощо: *DIN = Deutsche Industrie-Norm*, *ASP = Arbeitsgemeinschaft*

Sozialdemokratischer Frauen, VFBP = Volksfront für die Befreiung Palästinas. Проте складноскорочені слова виникають і в результаті усічення лексем, порівняйте: *Professional = der Profi, der Totalisator = der Toto, der Autobus = der Bus, die Trambahn = die Bahn*. Більшість аббревіатур все ж є скороченнями ініціального типу на базі словосполучень та складних слів або ж усіченими лексемами, решта ж типів / ініціально усічені, скорочено похідні, складноусічені, частково-скорочені слова, контрактури та скорочені слова з суфіксоподібним кінцевим компонентом [6:6] уживаються переважно в окремих терміносистемах і не мають загальномовного побутування.

Поширеними є слова з першими складовими – “*homo-*”, “*psycho-*”, “*kosmo-*”, “*bio-*”, “*euro-*”, тощо. “*Bio-*”, “*euro-*” самотійно в мові не вживаються, їх прийнято вважати скороченнями слів, оскільки вони є морфемами. Тут знову ж таки виникає запитання, чи слід називати згадані вище утворення скороченнями, бо якщо це так, то для них повинна існувати відповідна базова лексема. Не вважаючи такі утворення скороченнями, слід встановити їх словотвірний статус. Наведені вище утворення можна віднести до двох різних видів – до групи скорочень, перша частина яких скорочується до перших складів, або ж у групу, де перша складова є усіченням на “о”. Такими скороченнями є наприклад: *Biorhythmus* ← *biologischer Rhythmus*, *Abo* ← *Abonement*, *Homo* ← *Homosexueller*, *Euro* ← *Europa*. Щодо зазначених прикладів ми дотримуємося думки, що їх можна віднести до двох груп, а саме:

1. Складні слова з апокопою (тип скорочення, коли внаслідок словотворчих процесів залишається перша частина базового елемента), наприклад: *Abo* ← *Abonement*, *Homo* ← *Homosexueller*, *Euro* ← *Europa*. У цих випадках зберігається перша частина слова, яка несе основне семантичне навантаження.

2. Композити, до складу яких входять прикметники. Зокрема, із суфіксом “*-logisch*”, як наприклад: *das Ökosystem* ← *ökologisches System*, *die Psychoanalyse* ← *psychologische Analyse*.

Прикладом складеного скорочення є *Linol-* ← *Linoleum* у словах *der Linolschnitt, der Linoldruck*. У праці В. Фляйшера та І. Барц [7] знаходимо приклад *Turbo* ← *die Turbine*, який є скороченим варіантом “*Turb*” + закінчення “*o*”, “*Turbo*” вживається у значенні “швидко”, “дуже швидко”. Насьогодні значення слова розвинулись настільки, що в одному випадку зустрічаємо замість повного слова “турбіна”, а в іншому значенні “швидко”: таким чином можна говорити про полісемію зазначених

одиниць. На межі обох значень перебуває *der “Turbodiesel”*, яке, залежно від технічного застосування і від знання реципієнта, може вживатись у значенні *частини*, що знаходиться всередині турбіни та в значенні – *швидко*. У випадку, коли “*Turbo*” вживається в значенні *Turbine*, його можна розцінювати як морфемний варіант, утворений в результаті процесу скорочення. Таким чином ми відносимо утворення *Euro-*, *Linol-*, *Turbo-* до групи скорочених морфем зі специфічними ознаками словоскладання. Інші приклади – *inter-*, *tele-* вживаються без змін у складених словах. Існують також приклади, коли зв’язані елементи є другою складовою у відповідних словах, наприклад: – *das Motel, das Bootel*.

Проблемними випадками класифікації скорочених слів в межах словотвору є явище контамінації, контракції, змішані типи словоскладання. Йдеться про утворення, які формуються зі складених слів і в яких можуть випадати навіть цілі слова вихідної лексеми, наприклад: *das Meisterstückwerk* ← *das Meisterstück* + *das Stückwerk*, *der Ehrgeiz* ← *der Ehrgeiz* + *der Geizhalls*, *der Besserwessi* ← *der Besserwesser* + *der “Wessi”*. Крім того, існують приклади, в яких випускаються частини морфеми, наприклад: *das Schwabylon* ← *das Schwabing* + *das Babylon* (назва готельного комплексу у Швабінгу). Таким чином часто утворюються іронічні або смішні слова. Зазначеним випадкам, важко знайти місце в словотворі чи серед скорочень, чи серед особливих випадків словоскладання. У працях, присв’ячених виключно скороченням, вони не розглядаються, а в працях, що розглядають словотвір загалом, вони займають неоднозначну позицію. В. Фляйшер у жодному разі не відносить їх до скорочень [8:128]. У праці В. Генцена [9] можна знайти суперечливі твердження, як, наприклад, таке, що до групи часткових скорочень належать приклади, у яких випадає середня частина відповідної базової лексеми. К. Гансен дотримується думки, що, зокрема, англійський приклад *smog* ← *smoke* + *fog* можна віднести до особливих випадків словоскладання [10:132–134]. Погоджуючись із думкою Р. Барч [11], Г. Фатера [12], В. Вірегге [13] та інших мовознавців, називаємо такий вид скорочень амальгамою і розглядаємо їх як окреме явище в межах словотвору, наприклад: *Kurlaub* ← *Kurort* + *Urlaub*, *Eurovision* ← *europäisch* + *Television*.

Продуктивність аббревіації зумовлено, передовсім, відсутністю будь-яких формальних обмежень на участь у словоскладанні аббревіатур. Можливості утворення на базі цього лексичного пласта суфіксальних, префіксальних або напівпрефіксальних слів значно менші, проте їх

існування не викликає сумнівів, порівняйте: *FCKW-frei, die Ex-DDR, die DDR-ologie, USA-weit* тощо.

Цікавим явищем є складене слово, друга складова якого “скорочена на суфікс”, наприклад, *der Mähdrescher* ← **die Mähdreschmaschine**. Г. Вельманн зараховує утворення такого типу до скорочень [14:393], наприклад: *der Laster* ← **der Lastwagen**, *Vollernter* ← **Vollerntemaschine**, і пояснює це явище таким чином, що другий складник базової лексеми замінений суфіксом. В. Фляйшер розглядає також такі приклади, і вважає суфікс “-er” скороченням другого елемента базової лексеми [15:116]. Ми дотримуємось думки, що наведені вище приклади не є скороченнями, а похідними, утвореними за допомогою суфіксації.

Досить цікавим у межах словотворення залишається ще одне явище. На думку П. Поленца [16:169–180], Й. Ербена [17], Г. Вельманна [18] випадки, на зразок *die Schau* ← **schauen**, *der Ausdruck* ← **die Ausdrückung** є особливим скороченням – це спосіб утворення нових слів шляхом “скорочення” твірної основи (усічення морфем), таким чином часто утворюються іменники від дієслів та прикметників. Саме при утворенні іменників від прикметників відкидається суфікс і може відбуватись зміна голосної в основі, наприклад: *die Sanftmut* ← **sanftmütig**.

Скорочення можуть виступати новими словотвірними основами, і таким чином вони також беруть участь у процесах словотворення, з них утворюються похідні слова суфіксальним способом, за допомогою суфіксів *-er, -ler*, наприклад: *BGRer, FDJler*.

В особливу групу слід виокремити композити з першим компонентом-літерою, ще є своєрідним малюнком, піктограмою, яка ілюструє форму чи конфігурацію поняття, вираженого опорним словом, наприклад: *U-förmig, O-beinig, V-Zeichen* тощо. Їх можна назвати “складними словами з компонентом-піктограмою” [19:19–24].

Основними функціональними ознаками складноскорочених слів та усічених лексем є часова обмеженість їх побутування в мові, порівняно з рештою лексем, та вживаність у певних терміносистемах, на певній території, а інколи й лише в мові певних груп людей, об’єднаних з професійних чи інших міркувань. Номінативна сутність аббревіації у всіх випадках полягає в зміні форми означення номіната шляхом її усічення чи скорочення з метою розширення функціонального діапазону цієї форми, економії місця, зусиль та мовних засобів. Тому значення аббревіатури співвідноситься з референтом не безпосередньо, а лише через значення відповідної повної форми. Однак і тут спостерігається тенденція до

“ізоляції” семантики окремих аббревіатур порівняно зі своїм повнооформленим еквівалентом. Цьому сприяють значні звукові розходження між ними, певна самостійність аббревіатури стосовно роду, числа та відміни, що спричинюються або до стилістичної диференціації, або до витіснення семантичного прототипу його скороченим чи усіченим варіантом. Не варто все ж переоцінювати розмах і значення таких процесів, що виникають під “тиском” лексико-семантичної системи мови і спрямовані на усунення дублетних форм. Аббревіатури активно залучаються до процесів словотворення і є невід’ємним елементом словотвірної системи сучасної німецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гяч Н. В. Вопросы лексической аббревиации (на материале русского и немецкого языков) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н. В. Гяч. – Л., 1971. – С. 3.
2. Bellmann G. Zur lexikalischen Kürzung im Deutschen / G. Bellmann // *Kwartalnik. Neofilologiczny.* – 1977. – Bd. XXIV, № 2–3. – S. 142 ff.
3. Иштуганова Г. Р. К вопросу о языковой норме и отклонениях от нее в современном немецком языке / Г. Р. Иштуганова // *Языковые и речевые единицы в разных языках.* – Уфа : РИО БашГУ, 2006. – С. 180–186.
4. Омельчук О. С. Эллиптическое терминообразование – один из словообразовательных способов подъязыка радиоэлектроники / О. С. Омельчук // *Вопросы терминологии и лингвистической статистики.* – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1976. – С. 78–87.
5. Тогунов Б. М. Субстантивные сокращенные словосочетания терминологического характера / Б. М. Тогунов // *Вопросы терминологии и лингвистической статистики.* – Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1976. – С. 66–95.
6. Поллюжин М. М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.04 / Михаил Михайлович Поллюжин ; РАН ; Ин-тут языкознан. – М. ; Ужгород, 1993. – 416 с.
7. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / [Wolfgang Fleischer, Irmhild Barz, Marianne Schröder]. – [2 Aufl.]. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – 258 S.
8. Fleischer W. Name und Text: Ausgewählte Studien zur Onomastik und Stilistik / Wolfgang Fleischer. – Tübingen : Niemeyer, 1992. – 189 S.
9. Hirt H. Handbuch des Urgermanischen / H. Hirt. – Heidelberg, 1938. – Т. II.
10. Henzen W. Inhaltbezogene Wortbildung (Betrachtungen über “Wortnischen” und “Wortstände”) / Walter Henzen // *Archiv für das Studium der neueren Sprachen.* – 1957. – Bd. 194, Jg. 109, № 1.
11. Bartsch R. Grundzüge der Sprachtheorie. Eine linguistische Einführung / Renate Bartsch, Theo Venneman. – Tübingen : Niemeyer, 1982. – 204 S.
12. Vieregge W. Zum Gebrauch von Kurzwörtern im Neuhochdeutschen / Werner Vieregge // *Sprachwissenschaft* 8. – 1983. – S. 207–235.
13. Vögelding J. Das Halbsuffix -frei. Zur Theorie der Wortbildung / J. Vögelding. – Tübingen : Narr, 1981.
14. Wellmann H. Die Wortbildung / H. Wellmann // *Duden.* – [4 Aufl., völlig neu bearb. u. erw.]. – 1984. – Bd. 4 : Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / Hrsg. vom Wiss. Rat der Dudenredaktion. – S. 393.
15. Fluck H. R. Fachsprachen / Hans-R. Fluck. – München : Francke Verlag, 1976. – Bd. 483. – S. 66.
16. Reinhardt W. Der semantische und syntaktische Wert der verbalen Präfixe in der deutschen Sprache der Gegenwart / W. Reinhardt // *Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam : Sonderheft.* – 1964. – S. 47–58.
17. Fandrych C. Ein Interpretationsmodell für Nominalkomposita / Christian Fandrych, Maria Thurmair // *Deutsch als Fremdsprache.* – 1994. – Bd. 31. – S. 34–45.
18. Wilss H. Wortbildungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache / H. Wilss. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1986. – 323 S.
19. Егорова М. А. Единицы типа U-boat, U-turm как предмет текстового комментирования / М. А. Егорова // *Лексическая семантика и фразеология.* – 1987. – С. 19–24.